

ATATÜRK, CUMHURİYET VE DEMOKRASİ

Doç. Dr. Zekai GÜNER

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

Alaplı Meslek Yüksek Okulu

zekai_guner@hotmail.com

ÖZET

Cumhuriyet, yönetim biçimi olarak halkın üstünde hiçbir otorite veya yetkili makam tanımamakta, devlet gücü doğrudan doğruya halkı oluşturan bireylerin elinde bulunmaktadır.

Cumhuriyette en temel kural mutlak surette seçimdir. Cumhuriyet, en büyüğünden en küçüğüne kadar devlet hizmetlerinin hepsinde veraset usulünü mutlak surette reddeder. Bunun yerine seçim ve tayin usulünü koyar. İşte cumhuriyetin özü ve gerçek anlamı bu noktada saklı bulunmaktadır.

Cumhuriyet, demokrasinin en gelişmiş şeklidir. Atatürk'e göre, "demokrasi prensiplerinin en asrî ve en mantıkî tatbikini temin eden hükümet şekli cumhuriyettir".

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Sadarete (Başbakanlık) gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporunda, "Millet, milli hakimiyet esasını ve Türk Milliyetçiliğini kabul etmiştir, bunun için çalışacaktır" demekle, Türk yurdunun ve istiklâlinin kurtarılması yolundaki parolayı bildirmiştir.

Atatürk başta olmak üzere, cumhuriyeti kuranlar; cumhuriyet ile beraber, her zaman demokrasiyi hedeflemişlerdir. Bu makalede meşrutî bir sistemden, demokrasiye uzanan yolda Atatürk'ün konu hakkındaki görüşleri anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Cumhuriyet, Demokrasi.

ATATURK, REPUBLIC AND DEMOCRACY

ABSTRACT

Republic, as an administrative form, rejects any authority or power upon the people, but keeps the power of the state in the individuals representing them.

Election is absolutaly the basic rule of Republic. Republic unconditionally rejects any form of heredity in the governmental services from the biggest to the smallest, but applies to the system of election and appointment instead. That is why, the real meaning of republic is hidden at this point.

Republic is the most progressed form of democracy. According to Ataturk, "The best form of government representing the most contemporary and logical democratic principles is republic".

Mustafa Kemal Pasha, in his report of May 22, 1919 which he sent to the office of Prime Minister says : "The nation has accepted the status of national sovereignty and will struggle for that". By pointing out that he declares the parole on the way ta save the nation's country and independence.

The ones who founded the Turkish Republic with Ataturk together had targeted at democracy with the republic at the very beginning. In this article, Ataturk's ideas about how was gone on the way of democracy from the autocratic system are described.

Keywords: Ataturk, Republic, Democracy.

1. GİRİŞ

Cumhuriyet, devlet reisi, millet veya millet meclisleri tarafından hükümet şekli; Cumhuriyetçilik ise, milli hakimiyet ülküsünün en iyi ve en emin surette temsil ve tatbikine elverişli, hükümet şekli olarak ifade edilmektedir (Türk Hukuk Lügati, 1944: 56).

Cumhuriyet sözcüğü dilimize Arapça “Cumhur” kelimesinden gelmiş olup, cumhur; halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelir. Cumhur, toplu bir halde bulunan kavim yahut millet demektir.

Cumhuriyet sözcüğü, Fransızca “ La Rèpublique”, İngilizce “The Republic”, sözcükleri ile aynı kavramı ifade etmek için kullanılmıştır.

“Res Publica” sözcüğü zamanla siyasal ve tarihî gelişimin etkisi altında demokratik bir rejimi, kamu ve halk hizmetinin görüldüğü bir devlet yönetimini ifade etmiştir.

Cumhuriyet, yönetim biçimi olarak halkın üstünde hiçbir otorite veya yetkili makam tanımamakta, devlet gücü doğrudan doğruya halkı oluşturan bireylerin elinde bulunmaktadır. Cumhuriyet, halkın hükümetidir. Böyle bir hükümette idare edenler, kamunun menfaatini daima göz önünde bulundurmaya zorundadırlar. Halk kendini yönetecekleri kendisi istediği gibi seçebilir, kendisini temsil etmek üzere seçtiği yöneticileri her zaman denetleyebilir, belirli çalışmalara izin verebilir, istemedikleri için yasak koyabilir.

Cumhuriyette en temel kural mutlak surette seçimdir. Cumhuriyet, en büyüğünden en küçüğüne kadar devlet hizmetlerinin hepsinde veraset usulünü mutlak surette reddeder, bunun yerine seçim ve tayin usulünü koyar. İşte cumhuriyetin öz ve gerçek anlamı bu noktada saklıdır. Bireylerin tek tek kendi isteklerini ortaya koymalarıyla ortaya çıkan istekler bütünü halk egemenliğini yaratır.

Geniş kavramıyla cumhuriyette, egemenlik bir topluluğa aittir; dar anlamda ise devlet başkanının, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak halk tarafından belirli bir süre için seçilmesi kuralına dayanır.

Siyasal bilimlere göre cumhuriyet; devlet şekli olarak egemenliğin, dar ve geniş bir kitleye ait olduğu düzendir. Halkın egemen olduğu yönetim düzeninin hukuksal yapısı ve çerçevesidir. Siyasal olduğu kadar hukuksal bir kavram olarak cumhuriyet, siyasal rejimlerin ötesinde hukuksal bir yapı boyutuna sahiptir. Halkın veya temsilcilerinin belirli bir eylem için özgürce çıkaracakları yasalar cumhuriyet düzeninin temeli ve özünü teşkil edecektir.

Cumhuriyet, demokrasinin en gelişmiş şeklidir. Atatürk’e göre; “demokrasi prensibinin en asrî ve en mantıkî tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir” (İnan, 2000: 44,53).

Atatürk, Medeni Bilgiler kitabına esas olan notlarında “demokrasi prensibi”ni halk devleti, halk yönetimi, halkın kendi mukadderatına hakim olması anlamında, kısaca siyasî demokrasi ile eş anlamlı olarak kullanmıştır: “Bu prensibe göre, irade ve hâkimiyet, milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, millî hâkimiyet şekline dönüşmüştür... Demokrasi esasına müstenid hükümetlerde hakimiyet, halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, hakimiyetin millette olduğunu, başka yerde olamayacağını gerektirir. Bu suretle demokrasi prensibi, siyasî kuvvetin, hakimiyetin kaynağına ve meşruiyetine temas etmektedir.” Atatürk’e göre “bugün, demokrasi fikri

daima yükselen bir denizi andırmaktadır.” Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren “demokrasi fikri, mukavemet edilemez bir kuvvet ve cereyan” halini almıştır (İnan, 2000: 27-30, 390-391, 397-399, 404).

Cumhuriyeti yaşatacak ve ayakta tutacak tek kuvvet ise yurttaşın siyasal olgunluğa ve ahlaki değerlerine dayanan kamu yararı düşüncesidir. Bu yönüyle cumhuriyet bir kişi veya zümre yararına değil, kamu yararına göre yönetilen devlet şeklidir. Bu sebeple, monarşiden üstün bir yapıya sahip bulunmaktadır. Bir anlamda monarşik düzenlere tepki ve antitez olarak cumhuriyet devletleri ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 1989: 3-4).

2. CUMHURİYET FİKRİ’NİN TEKÂMÜLÜ

Cumhuriyet fikri, Fransız Devriminin gelişmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu düşünce; krallıkların ve imparatorlukların çökme, sona erme dönemlerinde, monarşilerin batışını ve ister istemez yeni arayışları doğurmuştur. Yeni arayışlar, kendiliğinden monarşilerin tersi olan yönlerde gelişmiştir. Eski çağların antik cumhuriyetlerinin oluşturduğu örnekler ele alınınca, cumhuriyet düzeni yaratmak için öne sürülen düşünceler daha somut biçimlenmiştir. Fransız Devriminin etkisi Osmanlı İmparatorluğu’nda çok geç hissedilmiştir. 1839’da ilân edilen Tanzimat, fikir bakımından batının etkisi sonucudur. Ancak halk hakimiyeti ve cumhuriyet, fikir halinde belirli bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Batılı bir düşünceye sahip olan Mustafa Reşit Paşa, yaptığı ve yapmak istediği yeni reformlar yüzünden bazı kimselerin husumetini çekmiştir. Bir gün Serasker Sait Paşa, huzura çıkarak padişah Abdülmecid’e şöyle hitap etmiştir:

“Mustafa Reşit cumhuriyet ilân edecek, saltanatınız elden gidiyor. Daha ne duruyorsunuz?” (Kara, 1997: 320).

Gülhane Hattı’nın prensipleri, şahıs haklarını ve idarî tedbirleri tespit etmiştir. Bu da göstermektedir ki, Mustafa Reşit Paşa, saltanat hukukunun tahdidine ve bu hukukun kontrolünü sağlayacak bir teşkilatın kurulmasına taraftar değildi.

Tanzimat dönemiyle birlikte, batının siyasal ve hukuksal düşünceleriyle ilişkiye giren gençler, bu konudaki terminolojiyi ve düşünceleri ülkemize aktarmaya başlamışlardır. Düşünce özgürlüğü ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Bu sözcükler üzerinde ilk kez kalem gezdiren Şinasi’dir. Şinasi, yurdumuzda İnsan Hakları Bildirgesi’nde geçen ilkelerden güvenlik ve kanun önünde eşitlik ile ilgili olanları Gülhane Hattı ile getirmeye etkili olan Mustafa Reşit Paşa’yı bir kasidesinde “Ey ahali- i fazlın Reisicumhuru” diye selamlamaktadır. Sonraları siyasal edebiyatımızda yaygın olarak kullanılmaya başlayacak olan “Reisicumhur” deyimini böylece edebiyat yoluyla ülkemize girmiş oluyordu (Kara, 1980: 26-27).

Genç Osmanlılardan Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi özellikle Avrupa’ya kaçarak sürdürdükleri, halkın haklarını koruma davasında; özgürlük, ulusal egemenlik ve parlamento ile yönetim konularını yaymaya çalışmışlardır. Cumhuriyet yönetimine ise hiçbirinin sempatisi yoktur. Ziya Paşa, hanedancıdır. Namık Kemal, pan- islamcıdır, halk egemenliğinden yanadır. Ali Suavi, Genç Osmanlıların en ateşlisi olduğu halde, meşrutiyet yönetimine bağlı kalmakla yetinmiştir. Mithat Paşa da Ali Suavi gibi meşrutiyetçidir. Cumhuriyet ile herhangi bir ilişkisi yoktur. Ne var ki muhalifleri tarafından “cumhuriyetçi” olarak damgalanmıştır. İstibdadı devirmek amacıyla Batı’da çalışmak zorunda kalan Genç Türklerin ülküsü, meşrutiyetin yeniden kurulması ile sınırlıdır.

Genç Türkler de, Genç Osmanlılar gibi cumhuriyet ilkeleri üzerinde durmamışlardır (Sungu, 1940: 853).

Namık Kemal'e göre, "Cumhuriyet, içinde bulunduğumuz yüzyılda en çok beğenilen bir hükümet şekli haline gelmiştir. İslamlık, başlangıcında bir cumhuriyetti, ne var ki, bu rejim bizde uygulanamaz. Memleketimizde böyle bir düşünce kimsenin aklına zaten gelmez. Bizim kabul edeceğimiz hükümet şekli, Osmanlı hanedanı yönetiminde kurulacak ve teşriî kuvveti icra kuvvetinin elinden alacak bir meşrutî düzendir. Meşrutîyet yoluyla Avrupa parlamentolarını taklit etmek gerekir" (Mardin, 1974: 46).

1908'de İkinci Meşrutîyet'in ilânı, Türk aydınlarının Batı'nın siyasal ve hukuksal düşünceleriyle daha yaygın bir biçimde uğraşmalarına olanak sağladı. Türkçülük akımı siyasal yönü ile gelişmeye başladı. Düşünce yaşamındaki bu yenilik, cumhuriyetçilik ülküsü çıkarına herhangi bir hareket yaratmadı. Bununla beraber, cumhuriyetçi düşüncenin yayılmasına karşı en büyük engel olan halifelik kurumunun değeri ile ilgili inançlar, sarsılmaya başladı.

Osmanlı devlet düzeninin eski Türk geleneklerinden ayrılmasında İslamî geleneklerin etkisi olduğu kadar, batıya yönelen ve fetih gücünü batıda arayan Osmanlıların sıkı bir merkezî otoriteye duyduğu ihtiyacın da etkisi olmuştur. Şöyle ki, babadan oğula otomatik olarak geçen devlet başkanlığı, devletin başında bulunan Han'ın, Sultan'ın ölmesi halinde bir rekabet mücadelesine yer vermemekte idi. Fransız Devriminin ürünü olarak Cumhuriyet, millet iradesine değer ve yer veren bir siyasî düzenin rejimi olmuştur. Ancak, Osmanlı düşünürleri ve devlet adamları, imparatorluğun biteceği endişesi ile hep cumhuriyetin karşısında olmuşlardır.

Saltanata ve hilafete bağlılık sürdükçe, cumhuriyetin kurulması şöyle dursun, cumhuriyetçi düşüncenin yaygın bir biçim alması mümkün değildi. Fransız Devriminin bir ürünü olan cumhuriyet, her Batılı siyasal düzene örnek ve model olmuştur.

3. ATATÜRK VE CUMHURİYET

Atatürk'ün cumhuriyetin kuruluşundan önce cumhuriyete nerede ve ne zaman karar verdiği sorusu sık sık dile getirilmiştir. Kendi içinde ulusal bir giz olarak sakladığı "cumhuriyet" düşüncesinin Atatürk'ün cumhuriyetin kuruluşundan sonraki konuşmalarında görülmesini, doğal karşılamak gerekir. Atatürk daha İkinci Meşrutîyet döneminden önce, saltanatın yıkılmasının gerekliliğini ve yerine cumhuriyet rejiminin getirilmesinin zorunluluğunu açıklamaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Ulus Gazetesi"nde yayınladığı bir makalesinin konusu şu olmuştur: "Genç Harbiyeli Mustafa Kemal, cumhuriyetçiliği kimden öğrenmiştir?" Bu sorunun cevabını, Namık Kemal ve Ziya Gökalp'in Atatürk üzerinde yapması muhtemel etkiler üzerinde durarak, "Fikir tarihimizin hiçbir safhasında bunu bulmak mümkün değildir" diyerek, Cumhuriyetin Atatürk'e özgü tavrını belirtmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu aynı zamanda sorunun cevabını vermekte; "Cumhuriyet düşüncesinin doğuşunda Atatürk üzerinde Fransız Devriminin düşüncesinin etkisi olduğunu" söylemektedir (Karaosmanoğlu, 1961 Ulus, 13 Haziran).

Ali Fuat Cebesoy, "Sınıf Arkadaşım Atatürk" adlı eserinde, 1902 yılında, Atatürk'ün henüz Harp Akademisi'nin birinci sınıfında bulunduğu sırada, Osman Nizâmî Paşa ile, Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerine yapmış olduğu bir konuşmayı anlatır. Nizâmî Paşa istibdat yönetiminin bir gün kaldırılacağına inandığı halde, onun yerine

Batılı anlamda bir yönetimin kurulup ülkeyi kalkındıracağına inanmaktadır. Cebesoy'un Kuzguncuk'taki evinde geçen bu tartışmada, Atatürk'ün Nizâmi Paşa'ya direnişi şöyle olmuştur:

“Paşa hazretleri, Batılı anlamda yönetimler de zamanla gelişmişlerdir. Bu gün uyur gibi görünen memleketimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat bir devrim oluşunda bugün işbaşında olanlar yerlerini korumaya kalkarlarsa, o vakit buyurduğunuzu kabul etmek gerekir” (Cebesoy, 1967: 36; Karal, 1980: 31).

Enver Ziya Karal'ın açıklamasına göre bu sözde geçen “Batılı anlamda yönetim” deyimini Atatürk'ün yeni bir devlet anlamında kullanmış olduğunu, Cebesoy'un kendisiyle görüşmesi sırasında açıklamıştı. Ayrıca Ali Fuat Cebesoy, yine adı geçen eserde, Atatürk'ün topçu stajı yapmak üzere, Şam'a gitmeden önce 1905 yılında arkadaş çevresiyle yaptığı bir toplantıda “Bu dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan önce bir Türk Devleti çıkarmaktır” dediğini de yazmaktadır (Cebesoy, 1967: 108).

Birinci Dünya Savaşı'nda Atatürk'ün yaverliğini yapmış olan Şükrü Tezer, anılarında onun devlet rejimi değişikliği üzerine Levazımat-ı Umumiye Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa ile yapmış olduğu bir görüşmeden söz etmektedir. Şükrü Tezer'e göre, görüşme bir törenden sonra İsmail Hakkı Paşa'nın isteği üzerine olmuştur. Hakkı Paşa, görüşme sırasında önce genel durumu söz konusu etmiş, ve söz arasında saltanatın kaldırılmasına konuyu getirerek yönetim biçiminin cumhuriyet olacağını söylemiş, yönetimin başına gelecek kimse için de sen, ben ve örneğin Enver, demiştir. Atatürk bunun üzerine, yurdun içinde bulunduğu koşulların, cumhuriyet kurulmasına elverişli olmadığını belirtmiş, ancak günün birinde bunun kesinlikle gerçekleşeceğine Hakkı Paşa'nın inanmasını istemiştir (Tezer, 1972: 131-133).

Enver Paşa'nın yakın arkadaşı Topal İsmail Hakkı Paşa'yı Atatürk'le cumhuriyet kurulması konusunu konuşurması, olsa olsa devrimci tanıdığı Atatürk'ün ağzını aramak gibi bir girişime bağlanabilir. Enver Ziya Karal bu görüşmede asıl dikkati çeken noktanın, Atatürk'ün günün birinde saltanatın kaldırılacağı ve cumhuriyetin kurulacağı ile ilgili düşüncesini açıklaması olduğunu belirtmektedir. (Karal, 1980: 32).

Mondros Andlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin ile yaptığı görüşmeyi ve padişahın sorularına verdiği cevaplarından sonra, düşüncesini şöyle açıklamıştır:

“O gün anladım ki padişahlar, milletlerinin kaderini değil, ancak şahıslarının huzurunu düşünürler. O gün, Türkiye'yi ancak cumhuriyetin kurtaracağına tamamıyla iman ettim” (Türkgeldi, 1949: 19,192).

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Sadarete (Başbakanlık) gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporunda, “Millet, millî hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır” (Eroğlu, 1982: 175) demekle milli iradeye dayanarak milletin kaderini çizmekteydi. Samsun'dan sonra Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen Atatürk, vilayetlere ve kolordu kumandanlarına gönderdiği meşhur Amasya Genelgesi'nde Türk yurdunun ve istiklâlinin kurtarılması yolundaki parolayı bildirmiştir: “Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.”

Erzurum Kongresi de önemli olaylara sahne olmuştur. Atatürk, Erzurum Kongresi'nin toplanmasından önce, arkadaşı Mazhar Müfit Kansu'nun, ileride Türkiye'de kurulmasını düşündüğü hükümet biçiminin ne olacağı sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Açıkça söyleyeyim, hükümet biçimi zamanı gelince cumhuriyet olacaktır.”

Atatürk, “zamanı gelince” cumhuriyetin kurulması yanında yapılacak başka işlerden de söz etmiştir. Bunlar arasında hanedan ve halifelik sorununun çözümlenmesi, kıyafet devrimi, latin harflerinin kabul edileceği de vardır (Kansu, 1966: 72-74).

Atatürk, başkanlığını yaptığı Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlarla Osmanlı hükümetinin yetkilerini Anadolu’ya aktarmaya çalışmıştır. Sivas Kongresinde, Anadolu ve Rumeli’deki birbirinden dağınık ve bağımsız çalışan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilmiştir. Kongrece seçilen Heyet-i Temsiliye, vatanın bütünü temsil etmek amacıyla geniş yetki ile donatılmış, milletçe mukavemet ve müdafaa kararı alınmış, geçici bir hükümet kurularak idarenin millet adına ele alınacağı karar altına alınmış ve Misak-ı Milli’nin esasları kabul olunmuştur (İğdemir, 1969: 113-115).

Sivas Kongresi adına hareket eden Atatürk’ün, ilk kudret denemesi kongreyi dağıtmak için tertiplere girişen Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya karşı oldu. Anadolu’nun İstanbul ile her çeşit haberleşmesini keserek onu çekilmeye zorladı. 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulması ile de yeni bir Türk Devleti kurularak Osmanlı Devleti bir gölge devlet durumuna getirildi. TBMM hükümetinin kurulması ile Atatürk’ün “Yeni Bir Türk Devleti” kurulması konusundaki ülküsü de gerçekleşmiş bulunuyordu. Ne var ki, bunun “Cumhuriyet” adını alması ve cumhuriyetçi biçiminde tam anlamıyla işlenmesi zamanı henüz gelmemiştir.

Yeni kurulan meclis, milletin tek temsilcisi sıfatıyla kuvvetler birliğini benimsemiştir. Kabul edilen önerge ile, Meclis sadece yasama yetkisini değil yürütme yetkisini de benimsemiştir. O dönemin zorlukları gereği bir meclis hükümeti kurulmuştur. Meclis Başkanı aynı zamanda Devlet Başkanlığı görevini de yerine getirmekte idi. TBMM’yi yasama ve yürütme yetkisinde herhangi bir kayıt ve sınırlamaya tâbi olmadan kullanıyordu. Mustafa Kemal Paşa’ya göre “böyle bir hükümet, hâkimiyet-i millîye esasına müstenid halk hükümetidir. Cumhuriyettir” (Atatürk, 1987: 438).

Atatürk’ün cumhuriyet ile ilgili sözleri, bir bakıma Türkiye’deki Cumhuriyetçiliğin temel belirleyici kaynağını ve çerçevesini oluşturmaktadır.

Atatürk’ün, cumhuriyeti devletin siyasî rejimi olarak seçmesinin ilk sebebi, çok uzun süreden beri cumhuriyetin özlemini duymuş olmasındandır. Atatürk gençlik yıllarında, Türkiye’yi modern devlet ve modern toplum olarak gerçekleştirecek tek siyasî rejimin cumhuriyet olduğu inancındadır.

Cumhuriyet, Atatürk’ün ve Türk milletinin karakterine uygundur. Cumhuriyet, hürriyet rejimidir, hürriyetlerin en iyi korunduğu ve savunulduğu bir siyasî düzeni ifade eder.

Atatürk, “Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mirasından olan istiklâl aşkı ile yaratılmış bir adamım. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat meselesidir” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 31) demekle, cumhuriyetin iki temel dayanağını dile getirmiştir. Atatürk’ün değerlendirdiği özgürlük ve bağımsızlık için en uygun ortam cumhuriyettir.

Atatürk’e göre, “Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir”. Cumhuriyetin baş özelliği, millet egemenliğine dayanması, demokrasiyi sistem olarak benimsemesidir. Her demokratik rejim cumhuriyet olmamakla beraber, demokra-

sinin en gelişmiş şekli, en ileri hüviyeti ile görünümü cumhuriyetle sağlanır. Ona göre “Demokrasi prensibinin en asrî ve mantikî tatbikini temin eden hükümet şekli cumhuriyettir” (İnan, 2000: 40-43).

Cumhuriyet, millet egemenliğini belirleyen ve millet egemenliği ile bağdaşabilen tek rejimdir. Türk Milleti için bundan daha güvenli, daha doğru bir yol olamaz. Atatürk, egemenliğin millete ait olduğu görüşünü işlemekle ve bu görüşü yeni Türk devletinin temel taşı yapmakla milli devletin devlet ve hükümet şeklinin de cumhuriyet olacağını ortaya atıyordu.

Atatürk’e göre, “Halk hükümeti, hâkimiyeti tamamen halka veren ve halk için çalışan bir hükümettir”. Bu, demokrasiden başka bir şey değildir. Halk hükümeti halkın saadeti ve refahı için çalışan ve egemenliği kayıtsız şartsız millete veren hükümettir. Bu hükümet düzeni daha sonra Cumhuriyete yönelmiştir (İnan, 2000: 55).

Atatürk’e göre cumhuriyet, “milletin yüksek siyasî ve iktisadî müessesesidir. Asrî bir cumhuriyet kurmak demek, milletin insanca yaşamasını bilmesi, yaşamın neye bağlı olduğunu öğrenmesi demektir” (Kocatürk, 1984: 58,346).

Atatürk, 14 Ekim 1925’te İzmir’de yaptığı konuşmasında, cumhuriyetin milletin kendi istek ve arzusu ile oluştuğunu belirtmiş ve cumhuriyetin ilanı ile hükümet ile millet arasında ayrılık kalmadığını dile getirmiştir. “Artık hükümet ile millet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükümet millettir ve millet hükümettir. Artık hükümet mensupları kendilerinin millettin gayri olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu anlamışlardır” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 241).

Cumhuriyet bir anlamda devleti, devlet iktidarını ifade etmektedir. Atatürk, 1 Kasım 1929’da TBMM’nin açılış konuşmasında cumhuriyeti devlet gücü olarak görmektedir. “Cumhuriyetin dahilî siyaseti vatandaşın yaşayışını hiçbir nüfus ve tasallutun (saldırma) tesirine bırakmaksızın temin etmektir. Bu siyaset, dikkatle takip olunmaktadır. Bu hususta Cumhuriyet jandarma ve zabıtasının hizmet ve fedakârlığı yüksek takdirinize layıktır” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 360).

Cumhuriyet, devlet şekli, biçimi olduğu kadar uygulanan siyasî rejimin adıdır. Aynı zamanda Türk İnkılâbını da ifade eder. En ileri ve en gelişmiş devlet şeklidir.

4. ATATÜRK VE DEMOKRASİ

Atatürk’ün, çağdaş devleti, aynı zamanda demokratik bir devlet olarak düşündüğünden hiç kuşku yoktur. Demokrasi anlayışı, Atatürkçü düşünce sisteminin, cumhuriyetçilik, millî egemenlik, lâiklik ve halkçılık gibi ilkeleriyle çok yakından ilişkilidir. Yukarıda değindiğimiz halk hükümeti, halkın yönetimi, halkın kendi geleceğine hakim olması anlamındaki sözler, demokrasi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Egemenliğin millette olduğu bir devlette, hükümet sisteminin de elbette halkın kendi kendini yönetmesi, yani demokrasi olması gerekir. Ancak tarihte bu iki kavramın tam anlamıyla işlemediği zamanlar olmuştur. Fransız Devrimi ve onu izleyen dönem, kişi egemenliğini yıkarak yerine teoride millet egemenliğini geçirmiş olmakla beraber, genel oy sistemi uzun süre kabul edilmemiş, yani halkın çoğunluğuna oy verme hakkı tanınmamıştır. Bu çelişik durum, milletin halkın farklı kavramlar olduğu; milletin, belli bir ülkede belli bir anda yaşayan insanların toplamından ibaret olmayıp, geçmiş ve geleceği de içine alan bir “manevi şahıs” (tüzel kişi) oluşturduğu; dolayısıyla, millet adına egemenliğin, milletin menfaatlerini en iyi takdir edebilecek olan bir seçkin zümre

tarafından kullanılması gerektiği gibi, hiç de doyurucu olmayan gerekçelerle açıklanmaya çalışılmıştır (Kubalı, 1965: 358-363).

Atatürkçü milli egemenlik anlayışı, böyle soyut ve demokrasiden uzak bir milli egemenlik anlayışı değildir. Atatürkçülük, sadece hükümdarın kişisel egemenliğini yıkmayı değil, onun yerine halk yönetimini yani demokrasiyi geçirmeyi amaçlamıştır. Atatürkçü düşünce sisteminde milli egemenliğin halkçılık ilkesi ile tamamlanması ona demokratik içeriğini kazandırmıştır. Atatürk “demokrasi” deyimini, bugün bazı ülkelerde görüldüğü gibi asıl anlamından saptırarak veya ona değişik içerikler ve anlamlar yükleyerek değil, tam tersine, gerçek ve geleneksel anlamda, yani hürriyetçi siyasî demokrasiyi ifade etmek üzere kullanmıştır (Özbudun, 1989: C.V.14 Mart, 287).

Atatürk’e göre, “Demokrasi esas itibarıyla siyasî mahiyettedir. Demokrasi, bir sosyal yardım veya bir iktisadî teşkilât sistemi değildir. Demokrasi maddi refah meselesi de değildir. Böyle bir nazariye, vatandaşların siyasî hürriyet ihtiyacını uyutmayı amaçlar. Bizim bildiğimiz demokrasi, bilhassa siyasîdir; onun hedefi milletin idare edenler üzerindeki murakabesi sayesinde siyasî hürriyeti temin etmektir” (İnan, 2000: 31, 406-407)

Atatürk, demokrasiye aykırı olan siyasî akımları, memleketimiz ve milletimiz için uygun görmemiştir. Ona göre “Biz, memleket halkı fertlerinin ve çeşitli sınıf mensuplarının birbirlerine yardımlarını aynı kıymet ve mahiyette görürüz, hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı eşitlikçi duygusuyla temine çalışmak isteriz. Bu tarzın, milletin genel refahı, devlet bünyesinin kuvvetlenmesi için daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Bizim görüşümüzde çiftçi, çoban, işçi, tüccar, sanatkâr, doktor, kısacası herhangi bir sosyal müessesede çalışan bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti eşittir. Devlete, bu anlayış ile azamî yardımcı olmak ve milletin güven ve iradesini yerinde kullanabilmek bizce, bizim anladığımız manada halk hükümeti idaresi ile mümkün olur” (İnan, 2000: 420-425).

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923’te seçimi yenilemeye karar vererek şerefli ve büyük görevini yapmış oldu. Atatürk, 8 Nisan 1923’te yapılacak seçimde milletvekillerine vereceği görev ve yetkileri belirten, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin esas programını “dokuz umde (prensip)” olarak yayınladı. Seçimlerden sonra, daha önce açıklandığı üzere bu cemiyet, Cumhuriyet Halk Fırkası’na dönüşerek 9 Eylül 1923’te ilk siyasî parti kurulmuş oldu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Birinci Dönem (1920-1923) görevini tamamlayıp, seçimlerin yenilenmesi ile İkinci Dönem Meclisi oluştuktan sonra, yeni Türk Devletinin siyasî rejiminin demokratik bir rejim olması kararı devam etmiştir. Atatürk, bu dönemdeki çeşitli beyanlarında demokrasiye olan inancını tekrarlamıştır. Örneğin 11 Aralık 1924’te Times muhabirine verdiği demeçte şunları söylemiştir: “Milli egemenlik esasına dayanan ve özellikle cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasî partilerin varlığı tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde de siyasî partilerin varlığı tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 109-110).

İktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Fırkası’na karşı bir muhalefet havası esmeye başlamış, 1924 Kasımında Halk Fırkası’ndan ayrılan bir grup milletvekili, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası adı altında bir muhalefet partisi kurmuşlardır. Ne yazık ki, bu çok partili hayat denemesi fazla sürmemiş 1925 Şubatında doğu illerinde çıkan Şeyh Said isyanının çok ciddi boyutlara ulaşması üzerine olağanüstü tedbirler alma ge-

reği duyulmuş; 4 Mart 1925 tarihli “Takrir- i Sükûn Kanunu” hükümete geniş yetkiler vermiş; Kurtuluş Savaşı sırasında çalıştırılmış, fakat daha sonra kaldırılmış olan olağanüstü İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuştur. Bu tedbirler arasında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.

Atatürk, Medeni Bilgiler kitabında bu siyasî gelişme ile ilgili olarak “Hıyanet-i Vatanîye Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri Kanunu gibi kanunlar..... Cumhuriyetin korunması için, fevkalâde tedbirler arasında sayılır..... Bu kanunlar, tabiatıyla her zaman tatbik olunamazlar..... Onlar ancak, başka tedbirlerle önüne geçilemeyecek büyük tehlikeler karşısında kalındığı zaman zarurî olarak tatbik olunur” demiştir (İnan, 2000: 85-86).

Atatürk, 1930 yılında çok partili hayata geçmeyi tekrar denemiş, bu amaçla eski başbakanlardan Paris Büyükelçisi ve yakın arkadaşı Fethi (Okyar) Bey’e bir muhalefet partisi kurmasını telkin etmiştir. Bu parti 12 Ağustos 1930’da kurulmuş, Atatürk’ten çok yardım ve teşvik görmüştür. Onun, Partinin kuruluşu vesilesiyle Fethi Bey’e yazdığı mektup, demokrasi hakkında görüşlerini belirtmesi bakımından çok önemlidir. “Büyük Millet Meclisi’nde ve millet muvacehesinde (önünde) millet işlerinin serbest münaakaşası ve husniniyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir” (Tunaya, 1952: 633).

Ne yazık ki “Laik Cumhuriyet” esasî Fırka programında ilk maddeyi teşkil ettiği halde, Atatürk İnkılâplarına düşman olanlar bu hareketten cesaret almışlardı. Serbest Fırka bayrağı altında faaliyetlere girişmişlerdi. Fethi Okyar Bey’in bütün iyi niyetlerine, Atatürk’e ve İnkılâplarına tartışmasız bağlılığına rağmen, memleket çapında başlayan bu yıkıcı faaliyetleri önlemek mümkün olamadı. Bu derece iyi niyetle girişilen Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sadece üç ay sürebilmiştir.

Atatürk başta olmak üzere, cumhuriyetin kurucuları; cumhuriyet ile beraber, her zaman demokrasiyi düşünmüşlerdir. Atatürk’ün sağlığında girişilen çok partili hayata geçişteki iki denemenin başarısız kalması yönetimi zor durumlara düşürmüştür. Belirli bir birikime dayanmadan zorlukla kurulan cumhuriyeti demokrasi ile bütünleştirmek ve halk egemenliği yönünde tamamlamak için koşulların olgunlaşması, dış ve iç ortamın elverişli duruma gelmesi beklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda dünyayı kaplayan özgürlük havası, cumhuriyet yöneticilerine demokrasiye geçiş ve yeni siyasî partilerin örgütlenmelerine izin verilmesi konusunda cesaret vermiştir (Çeçen, 1981: 324-325).

Atatürkçü anlayışta birbirinden ayrılmaz biçimde benimsenen demokrasi ve cumhuriyet artık beraberce bir rejim oluşturacak, halkın gerçek yönetimi durumuna gelebilecekti. Özgürce yapılacak seçimler yoluyla, halkın her kesiminden kişiler; adaylıklarını koyabilecekler, seçilerek, devletin en sorumlu makamlarına yönetici sıfatıyla yerlerini alabileceklerdi. Atılan her adım cumhuriyetin özüne ve yapısına uygundu. Koşulların elverişsizliği gecikmenin tek nedeni idi. Cumhuriyete karşı güçlerin eline yeni silahların, olanakların verilmemesi gerekiyordu. Her ne pahasına olursa olsun cumhuriyetçi yoldan geri dönülmeyecekti. Demokrasiye geçerken amaçlanan hedef de bu idi.

5. SONUÇ

Demokrasi, Cumhuriyet anlayışından doğmuştur. Demokrasi, herkesin yalnızca kendi yararını düşündüğü, istediğini yaptığı bir rejim değildir. Cumhuriyetçi anlayış

özgürlüklerin çerçevesini çizer ve aynı zamanda yasaların ahlâki, etik bir özü olması gerektiğini vurgular ve kamu yararını göz ardı etmez.

Türkiye’de “Cumhuriyet” ve “Demokrasi” kavramları üzerinde belirsizlik ve kargaşa yaratılmıştır. Oysa Atatürk, Türk ulusunun en değerli hazinesi olarak nitelediği ve her neye mal olursa olsun korunup savunulması gerektiğini vurgulayıp Türk gençliğine emanet ettiği “Cumhuriyetin, düşüncesi, kültürü ve vicdanı özgür kuşaklar istediğini”, “Demokrasiyi en yetkin biçimde gerçekleştiren devlet biçiminin Cumhuriyet olduğunu” belirtirken, Cumhuriyet kavramı üzerinde herhangi bir belirsizlik bırakmamıştı.

Yirminci yüzyılın başlarında, Cumhuriyet rejimi kuran Türk Ulusu, yirmibirinci yüzyılın başlarında bu cumhuriyeti, çağdaş bir demokrasi ile tamamlamanın çabası içindedir. Bu yönetim biçiminin daha çağdaş bir yapıya kavuşması, akli ve bilimi ilke edinen laik düzenin tam anlamıyla kurulması ile olanaklıdır. Cumhuriyet ancak ve ancak laik bir düzen içinde var olabilir, yaşayabilir.

Türkiye’de Cumhuriyet ve Demokrasi kültürü, artık genel kültür içinde sağlam bir temele oturmuştur. Bu konuda başarılı olmak, Ulu Önder Atatürk’ün de söylev ve demeçlerinde vurguladığı gibi yurttaşların demokrasiyi algılama ve ona inanmaları ile orantılı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anıl, Ç. (1981); *Atatürk ve Cumhuriyet*, Tisa Matbaası, Ankara.
- Atatürk, M. K. (1987); *Nutuk I-III*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Cebesoy, A. F. (1967); *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Eroğlu, H. (1982); *Türk İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Eroğlu, H. (1989); *Atatürk ve Cumhuriyet*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- İğdemir, U. (1969); *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (2000); *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Elyazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kansu, M. M. (1966); *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karal, E. Z. (1980); *Atatürk ve Devrim, Konferans ve Makaleler*, Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Karal, E. Z. (1997); *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri*, Cilt VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1961); *Ulus*, 13 Haziran, Ankara.
- Kocatürk, U. (1984); *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Olgaç Basımevi, Ankara.
- Kubalı, H. N. (1965); *Anayasa Hukuku-Genel Esaslar ve Siyasî Rejimler*, Ersat Matbaacılık İstanbul.
- Mardin, Y. (1974); *Namık Kemal'in Londra Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, E. (1989); "Atatürk ve Demokrasi," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt V, Sayı 14 (Mart) ss. 287-295.
- Sungu, İ. (1940); *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar*, Tanzimat I. Maarif Matbaası, İstanbul.
- Tezer, Ş. (1972); *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (1952); *Türkiye'de Siyasî Partiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Türk Hukuk Lügatı, (1944); *Maarif Vekâleti Yayını*, Ankara.
- Türkgeldi, A. F. (1949); *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- _____, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (1989); Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.